

ŽYMIOSIOS LIETUVOS MOTERYS

Lietuvos istorijoje turime daug žymių asmenybių, kaip vyrų, taip ir moterų. Kuo daugiau įsigiliname į praeitį, tuo daugiau jų surandame ir jomis stebimės.

KARALIENĖ MORTA MINDAUGIENĖ

Pirmoji istoriškai tikrai žinoma lietuvė moteris yra Morta, Lietuvos valstybės kūrėja, karaliaus Mindaugo Išmintingojo žmona.

Morta kartu su vyru 1251 m. priėmė krikščionių tikėjimą, o apie 1253 m. buvo kartu su juo vainikuojama karališku vainiku.

Karalienė Morta buvo veikli, ambicinga ir protinga moteris, savo vyro bendradarbė ir patarėja. Ji visur dalyvavo greta vyro painioje diplomatinėje ir politinėje veikloje. Tuo laiku vystėsi opūs santykiai su vokiečiais, kurie neseniai buvo atsiradę mūsų kaimynystėje ir siekė Lietuvą užgrobti. Laikinos taikos su riteriais kalavijuočiais metu Morta turėjo progos arčiau juos pažinti, įsigyti juose tiek pagarbos, kad nedaugely šykščių šaltinių jai skiriama karalienei derama vieta. Kuomet Mindaugas atsimetė nuo sąjungos su klastingu nauju kaimynu ir susijungė su senos tikybos ir tvarkos gynėjais, Morta jį stengėsi sulaikyti nuo apostazijos. Eiliuotosios kronikos autorius įdeda į jos lūpas šiuos žodžius, tartus karaliui Mindaugui: „Vakarų riteriai, parūpindami mums karaliaus vainikus, ne tik pagerbė mus asmeniškai, bet ir iškėlė mūsų Tėvynę!”

DIDŽIOJI KUNIGAIKŠTIENĖ BIRUTĖ

*Ant marės kranto, Palangos miestely,
Kurį išplėšė mūsų neprieteliai,
Yr didis kalnas, Birute vadintas,
Žaliom pušelėm viršuj apsodintas.*

Silvestras Valiūnas

Plačiai yra paplitusi legenda apie Birutę.

Bajoras Vidmantas turėjęs dukterį Birutę, kuri buvusi deivės Praurimės vaidilutė, pasižadėjusi jos aukurą prižiūrėti visą gyvenimą. Kartą DLK Kęstutis, grįždamas iš žygio prieš kryžiuočius, sutikęs Birutę, ją pamilęs ir išvogęs iš Praurimės šventyklos. Birutė tapo Didžiąja Lietuvos Kunigaikštienė ir Vytauto Didžiojo motina. Kęstučiui mirus, ji sugrįžusi į Palangą. Žmonės ją labai mylėję ir gerbę, o po mirties įskaitę ją į pagoniškųjų deivių tarpą.

Tačiau istorinė tikrovė verčia suabejoti šia romantika. Birutė buvo jau antroji Kęstučio žmona. Kęstutis ją vedė apie 1349 metus, jau būdamas 50 metų amžiaus. Jiedu gyveno Trakuose, senojoje pilyje, Galvės ežero pusiasaly. Užaugino šešetą vaikų: Vytautą (Didįjį), Tautvilą, Žygimantą ir dukteris Miklausę, Danutę ir Ringailę.

Apie kunigaikštienės Birutės gyvenimą beveik jokių žinių neišliko, matyt, ji politikos gyvenime nedalyvavo. Bet jos vardą iki XVI amžiaus išlaikė tik žodinė tradicija. Liaudies atminime, kaip grožinėje literatūroje, ji tebesupama poezijos ir romantikos šydu.

Pagal padavimą kunigaikštienė Birutė palaidota Palangoje, pajūrio kalvelėje. Manoma, kad

tai buvusi senovės lietuvių kulto vieta. Dar XVI a. žmonės čia rinkdavosi melstis į Birutę. Ilgainiui Birutės kultas susiliejo su krikščioniškumu, ir kalno viršūnėje buvo pastatyta aštuonkampė koplyčia. Ir dabar ji tebestovi, gausiai lankoma ir vasarotojų, ir vietinių gyventojų.

DIDŽIOJO KUNIGAIKŠČIO GEDIMINO DUKTĖ ALDONA

Didžiojo kunigaikščio Gedimino duktė Aldona gimė apie 1309 m. Augo Lietuvos sostinėje Vilniuje. Lenkijos ir Lietuvos valdovai 1325 m. norėdami sutvirtinti sąjungą prieš bendrą priešą — vokiečius, sužiedavo savo vaikus: jaunutę Aldoną su 16 metų karalaičiu Kazimieru, vėliau tapusiu Lenkijos karaliumi. Senieji raštai tvirtina, kad Aldona paprašiusi tėvo sau kraičiui ne turtų ir gėrybių, bet gražinti Lenkijai 25000 belaisvių.

Aldona priėmė krikštą ir gavo Onos vardą. Naujų pavaldinių tarpe Aldona įsigijo gerą vardą kaip pamaldi ir geros širdies karalienė.

Laimės Gediminaitė naujojoje tėvynėje nesurado. Vyras jai nebuvo ištikimas, ji paguodos ieškojo labdaroje ir muzikoje. Aldona mirė 1339 m. tragiškomis aplinkybėmis. Palaidota Krokuvos katedros požemy. Paliko dvi dukras, Elzbietą ir Kunigundą. Abi jos ištekėjo už vokiečių kunigaikščių. Taip Gedimino kraujas per moteris, Aldoną ir vėliau kitas, teka visų Europos monarchų gyslose iki pat Anglijos karalienės Elzbietos II imtinai.

DIDŽIOJI KUNIGAIKŠTIENĖ ONA VYTAUTIENĖ

Vytauto Didžiojo žmona, kunigaikštienė Ona, yra kunigaikščio Gedimino ainė. Spėjama, kad ji užaugo Dzūkijoje, Eišiškių pilyje.

Ona ištekėjo už Vytauto apie 1370 m. ir gyveno Trakuose, kur gimė jų vienturtė duktė Sofija. Čia ji turėjo progos susitikti ir pažinti įvairių tautų, luomų ir tikybų žmonius.

Kunigaikštienė Ona istorijoje minima 1382 m., kada po Kęstučio mirties, Vytautas buvo kalinamas Krėvos pilyje. Tik Onos sumanymo, ryžto ir drąsos dėka Vytautas išsigelbėjo iš kalėjimo. Tai liudija Vytauto įsakymu aprašytas įvykis:

„Pasitaręs su žmona ir jai pritariant, apsiliko jis žmonos drabužiais ir, pirmiau negu sargai galėjo pastebėti, ištrūko ir atvyko pas savo seserį Danutę”.

Kai Vytautas susitakė su Jogaila, jis grįžo į Lietuvą ir gyveno Gardino pilyje. Čia ir vėl, gaisriui ištikus, kunigaikštienė išgelbėjo Vytauto gyvybę.

Istorijos šaltiniuose randame, kad kunigaikštienė Ona buvo Valstybės reikaluose ji buvo tiek įtakinga, kad kartais už vyrą pasirašydavo sutartis, užtikrindama, kad jis jų laikysis.

Kai Lietuvos bajorai Vytautą paskelbė Lietuvos karaliumi, tą titulą skyrė ir jo žmonai Onai. Deja, karaliaus vainikas buvo pagrobtas ir karūnavimas neįvyko.

Lietuvos valdovų galybė ir turtai stebino visus kaimynus, o kunigaikštienė Ona buvo visur iškilmingai priimama kaip puošniausia moteris Rytų Europoje.

Vytautienė mirė 1418 m., palaidota Vilniaus katedroje, kur vėliau buvo perkelti ir Vytauto Didžiojo palaikai.

SOFIJA VYTAUTAITĖ

Šiandien Maskva valdo Lietuvą, o buvo laikai, kada Lietuva valdė Maskvą.

Sofija gimė ir užaugo Trakuose, senelių Kęstučio ir Birutės globoje. Jaunystę praleido grynai lietuviškoje aplinkoje, bet Vilniuje ir Trakuose turėjo progos susitikti įvairių tautų ir kultūrų atstovus.

Sofijos tėvas, Vytautas Didysis, tęsdamas savo dėdės DLK Algirdo politiką, kad visa Rusija turi priklausyti Lietuvai, 1386 m. sužiedavo Sofiją su Maskvos kunigaikščiu Vosyliumi. Tokiu būdu vienintelė Vytauto duktė tampa tėvo politinių sumanymų įrankiu. Jungtuvės įvyko Kremliuje 1391 m.

Sofija su vyru gerai sugyveno, net buvo jį palenkusi savo valiai. Apie save subūrė lietuvius.

Sofija, tapusi Maksvos kunigaikštienė, neužsitarė, laikėsi nepriklausomai, vadovavo politikai ir nuolat palaikė ryšius su tėvu. Senieji rusų istorikai pabrėžia jos išmintį ir tvirtina, kad ji žymiai palietė socialinę rusų moters būklę.

Kaip didelė buvo Sofijos įtaka, liudija tas faktas, kad jos vyras prieš mirtį savo testamentu buvo atidavęs šeimą ir valstybę Vytauto Didžiojo globai.

Po Vytauto mirties Sofijos padėtis pasunkėjo, atsirado varžovų dėl sosto. Yra užsilikusi tokia istorija. Kremliuje vyko vestuvės. Į puotą atvyko du giminaičiai. Vienas jų, Vosylius Žvairasis, buvo pasipuošęs puikiu auksiniu diržu, brangakmeniais nusagstytu. Sužinojusi, kad tas diržas esąs Maskvos kunigaikščio šeimos nuosavybė, neteisėtai patekusi į Žvairojo rankas, kunigaikštienė Sofija priėjo prie giminaičio ir nutraukė diržą.

Taip Sofija Vytautaitė tvirta ranka valdė Maskvą per ištikus 62 metus, net pati vadovaudama apsigynimui nuo totorių.

SOFIJA JOGAILIENĖ

Sofija, Alšėnų kunigaikštystė, buvo ketvirtoji Jogailos žmona.

Sofija, senuose raštuose vadinama Sonka, turėjo tik 17 metų kai buvo išleista už 70 metų Lenkijos karaliaus Jogailos. Vedybos buvo Vytauto sumanytos politiniais tikslais.

Po vedybų ji išvyko į Krokuvą, kur praleido didžiausią savo gyvenimo dalį. Neramus buvo Sonkos likimas. Ji buvo kaltinama neištikimybe vyrui, liko jauna našlė su mažais vaikais ir turėjo atkakliai kovoti už jų teises. Ji buvo linksma, energinga, temperamentinga moteris ir veikliai dalyvavo valstybės reikaluose. Sonka turėjo du sūnus — Vladislovą ir Kazimierą. Jogailai mirus, Lenkijos karalium tapo Vladislovas, o Kazimieras buvo ruošiamas būti Lietuvos Didžiuoju Kunigaikščiu. 1444 m. Vladislovui žuvus kovoje su turkais, Lenkijai reikėjo karaliaus. Lietuviai atkakliai spyrėsi, nenorėdami Kazimiero išleisti valdyti Lenkijos. Bet lenkai laimėjo, ir Kazimieras tapo Lenkijos karaliumi su sąlyga, kad Lietuva būtų traktuojama kaip nepriklausoma valstybė.

Kol sūnus buvo jaunas, Sonkos žodis daug svėrė, bet kai jis subrendo, motina ne kartą turėdavo pulti ant kelių ko nors prašydama, bet ne visuomet būdavo išklausoma.

Ši lietuvaitė būdama Lenkijos karalienė, pasireiškė kaip žymiausia savo laiko valdovė visoje Europoje. Drauge su Jogaila dalyvavo Lucko suvažiavime, buvo atvykusi į ruošiamas Vytauto vainikavimo iškilmes Vilniuje 1430 m. rugsėjo 8 d. ir vėliau, Vytautui mirus, dalyvavo jo laidotuvėse.

Ji buvo pirmoji Lenkijos karalienė, susirūpinus Šv. Rašto vertimu į krašto žmonių kalbą. Krokovoje įsteigė pirmąją mokyklą mergaitėms. Pastatydino savo vardo koplyčią Vavelio katedroje. Buvo viena iš žymiausių Jogailos įsteigto Krokuvos universiteto rėmėjų.

Alšėnų kunigaikštystė, Jogailos žmona ir Lenkijos karalienė Sofija mirė 1461 m. rugsėjo 21 d. Krokovoje. Palaidota Vavelio katedros rūsyje. 1902 m. užtiktas sutrūnijęs karstas su Jogailos

šeimos karališku vainiku. Speciali komisija identifikavo Sofijos palaikus. Karalienės palaikai buvo užkloti šilkinė raštuota marška; ant galvos — gan grubaus darbo varinis vainikas išpuoštas lelijos žiedais. Tai yra seniausi mums žinomi lietuvaikės palaikai.

Sonka Jogailienė yra atvaizduota lietuvių literatūroje Balio Sruogos dramoje „Milžino paunksmė”.

BARBORA RADVILAITĖ

Barbora Radvilaitė buvo kilusi iš garsių Lietuvos didikų Radvilų šeimos. Jos brolis buvo Mikalojus Rudasis, o Mikalojus Juodasis jos pusbrolis. Labai jaunutė buvo ištekinta už seno Vilniaus vaivados Goštauto. 18 metų Barbora jau buvo našlė. Radvilai būdami labai įtakingi, dėjo pastangas Barborą ištekinti už paties karaliaus Žygimanto Augusto.

Barbora buvo labai graži: taisyklingi bruožai, didelės akys, grakštūs judesiai. Jos grožis sužadino gilią meilę iki tol išpaikusio ir nepastovaus karalaičio širdyje. Barbora ir Žygimantas pradėjo dažniau susitikinėti, ir sostinėje kilo pikty kalbų. Radvilos, norėdami apsaugoti gerą sesers vardą, privertė karalių ją vesti. Prie kelių liudininkų čia pat įvyko slaptos jungtuvės. Žygimantas Augustas slėpė nuo savo tėvų sutuoktuves, nes ypač jo motina karalienė Bona Sforca norėjo jį apvesdinti su kurio nors Europos valdovo dukterimi.

Karalius, vykdamas į Krokuvą, buvo priverstas palikti jauną žmoną Lietuvoje. Jaunieji keitėsi jautriais laiškais ir vienas kitam siuntinėjo dovanas.

Mirus Žygimantui Senajam, sūnus sugrįžo į Vilnių ir Ponų Tarybai pristatė karališkai pasipuošusią, brolių lydimą, Barborą kaip savo žmoną.

Karalienė Bona ir lenkų didikai griežtai pasipriešino vedyboms ir nenorėjo Barboros vainikuoti Lenkijos karaliene. Senatoriams ir vyskupams pareikalavus vedybas nutraukti, valdovas griežtai pasipriešino.

Bet Žygimantas Augustas kovą laimėjo, ir Barbora buvo iškilmingai Krokuvoje vainikuota Lenkijos karaliene. Jos vyras apsupo ją meile, dėmesiu ir apipylė brangiomis dovanomis. Tačiau jaunųjų laimė neilgai truko. Barbora, kuri jau kurį laiką negalavo, sunkiai susirgo ir mirė 1551 m. gegužės 8 d. Barbora prieš mirtį prašė, kad nelaidotų jos Lenkijoje, bet parvežtų į mylimą Lietuvą.

Žygimantas Augustas jos pageidavimą išpildė ir raitas lydėjo jos palaikus iki Vilniaus. Barbora Radvilaitė palaidota Vilniaus katedros požemy.

Nūdien sunku nuplėšti romantikos šydą, kuris dengė Barborą per keletą šimtmečių, juo labiau, kad ji giliai įėjusi plačių Lietuvos masių širdis per Aušros Vartų garbinamą paveikslą. Spėjama, kad jame Žygimantas Augustas įamžino Barboros bruožus . . .

Tragišką valdovų meilę mūsų grožinėje literatūroje yra jautriai atvaizdavę rašytojai Balys Sruoga ir Juozas Grušas savo dramose ta pačia antrašte „Barbora Radvilaitė”.

LIETUVĖ MOTERIS XX a. PIRMOJE PUSĖJE

Iki XX a. beveik visose kultūrose moters rolė buvo aiški: vaikų auklėtoja ir šeimnininkė. Kai 1879 m. norvegų rašytojas Ibsenas parašė „Lėlių namus”, jis susilaukė aštrios kritikos ne tik iš norvegų visuomenės, bet ir iš viso pasaulio, nes paskleidė tiems laikams labai radikalią mintį, jog moteris turi teisę būti laisvu individu, o ne vyro šešėliu.

Pasauliniam karui prasidėjus, daugelyje kraštų moterys staiga tapo labai reikalingos: jų

pagalbos reikėjo ligoninėms, fabrikams; jos pradėjo aptarnauti susisiekimo priemones, dirbti bankuose, kontorose, žodžiu, atlikti darbus, kuriuos iki tol dirbo vyrai.

Lietuvės savo pasiryžimu ir teisių reikalavimu nesiskyrė nuo kitų tautų moterų. Organizuotumu net ir pirmavo. Šio šimtmečio pradžioje, dar prieš Vilniaus Didįjį Seimą, buvo įsteigtas Lietuvių moterų susivienijimas. Jo tikslas buvo padėti atgauti Lietuvai nepriklausomybę ir laimėti politines, balsavimo bei socialines teises. Susivienijimo narės dirbo pogrindyje, teikė pagalbą kaliniams, padėjo jiems pabėgti iš kalėjimų, pabėgusius globojo, nepaisydamos asmeniško pavojaus. Kita moterų organizacija „Lietuvos moterų komitetas tėvynei ginti“, aprūpindavo karius-savanorius drabužiais, maistu, globojo sužeistus ir iš belaisvės grįžtančius. Moterys taip pat rūpinosi lietuvių švietimu ir auklėjimu. 1929 m. buvo įsteigta „Lietuvos moterų taryba“, kuri sujungė net 20 moterų organizacijų ir priklausė Tarptautinei moterų tarybai (I.C.W.)

Lietuvės veržėsi į aukštąjį mokslą, siekė profesijų ir stengėsi būti naudingos savo kraštui. Nepriklausomybės metais išaugo visa eilė mokytojų, rašytojų, poečių, žurnalisčių, menininkių ir kt. Gražūs pavyzdžiai — buvusios LSS Vyriausiosios Skautininkės: Sofija Čiurlionienė (rašytoja, mokytoja, viena iš „Moterų tarybos“ steigėjų, Lietuvos delegacijos prie Tautų Sąjungos atstovė); Domininka Kesiūnaitė (gydytoja, akušerijos mokyklos lektorė bei inspektorė, „Motinos — Vaiko“ sveikatos centrų vedėja, daug rašiusi skaučių auklėjimo klausimais); Juozė Augustaitytė-Vaičiūnienė (poetė, mokytoja, tautinių šokių atgaivintoja, šokių švenčių pradininkė).

Ir Lietuvos atsikūrimo laikotarpiu, ir nepriklausomybės metais, ir dabar pavergoje tėvynėje (ypač partizaninėse kovose 1944-1953 m. ir 7-tajame dešimtmetyje suintensyvėjusioj kovoj už žmogaus teises) lietuvių moterys pasižymėjo ir pasižymi pozityvia, kraštui daug pasitarnaujančia veikla.

GABRIELĖ PETKEVIČAITĖ-BITĖ (1861-1943)

Rašytoja, publicistė, Visuomenės veikėja. 1920 m. išrinkta į Steigiamąjį Seimą ir, kaip seniausia amžiumi, pirmininkavo atidaromajam posėdžiui. 1924 m., mokytojaudama Panevėžio gimnazijoje, išleido kelis sąsiuvinius Pasaulinės Literatūros Istorijos. 1933 m. parašė ir išleido tautinio susipratimo tema romaną „Ad Astra“.

DR. VANDA MINGAILAITĖ TUMĖNIENĖ (1880-1976)

Gydytoja-pediatrė. Mediciną baigė Petrapily, specializavosi Berne (Šveicarijoje). Lietuvoje 1920-24 m. buvo Vidaus Reikalų Ministerijos Sanitarijos skyriaus viršininke. Kaune turėjo džiovos apsaugai ir gydymui vaikų ligoninę. Buvo Vytauto Didžiojo universiteto profesorė. Priklausė Pieno Lašo ir kt. draugijoms. Įsteigė Lietuvos Pediatrų draugiją. Ilgametė Aukštąjį Mokslą Baigusių Moterų draugijos pirmininkė. Rašė spaudoje įvairiais pediatrijos klausimais. Vokietijoje — UNRRA Vaikų sanatorijos direktorė. Amerikoje — valstybinės ligoninės gydytoja.

BIRUTĖ GRIGAITYTĖ NOVICKIENĖ (1898-1975)

Advokatė. 1917 m. dalyvavo Petrapilio Lietuvių Seime. Pirmoji moteris baigusi Lietuvos universitetą. Steigiamojo Seimo protokolų biuro vedėja. Suorganizavo neturtingoms moterims nemokamus teisės patarimų punktus. Nuoširdi skautų organizacijos darbuotoja. Amerikoje, nors ir sunkios ligos kankinama, nenustojo aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime.

Buvo Pabaltijo Moterų Tarybos pirmininkė, daug dirbo Lietuvių Moterų Klubų Federacijoje.

Rašė spaudoje teisės ir socialinės globos klausimais.

DR. JONĖ DEVEIKĖ NAVAKIENĖ (1907-1965)

Teisės istorikė. 1932 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių Mokslų ir Teisės fakultetus. Rinko istorinę medžiagą Prancūzijos, Italijos, Lenkijos archyvuose. 1948 m. Paryžiaus universitete gavo teisės daktarės laipsnį. Išvertė į lietuvių kalbą Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos 1529 m. Statutą. Uoli Aukštąjį Mokslą Baigusių Moterų draugijos darbuotoja. Tarptautinės Žurnalistų Sąjungos ir Historical Association narė. Dalyvavo daugelyje tarptautinių mokslo kongresų, skaitė Lietuvos istorijos temomis pranešimus.

ONA BRAZAUSKAITĖ MAŠIOTIENĖ (1883-1949)

Gamtininkė-matematikė, mokytoja, uoli feministė. 1905 m. Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvė. 1907 m. dalyvavo pirmajame — moterų suvažiavime Kaune. Vilniuje mergaičių gimnazijos direktorė. Įkūrė Moterų Tarybą Kaune, įjungdama ją į tarptautinę feministinę organizaciją.

DR. PAULINA KALVAITYTĖ KARVELIENĖ (1886-1967)

Gydytoja rentgenologė. Turėjo privatų rentgeno kabinetą Kaune. Buvo viena iš abolicionistų draugijos steigėjų. Kėlė viešosios doros klausimus. Veikė motinoms ir vaikams globoti draugijose, Moterų Taryboje, Aukštąjį Mokslą Baigusių Moterų draugijoje. Parašė atsiminimus „Gyvenimo Vingiai“.

ELENA KAROSAITĖ GIMBUTIENĖ (1894-1982)

Agronomė. Studijavo Maskvoje. Pirmoji gavusi Dotnuvos Žemės Ūkio Akademijos diplomą. Specializavosi Švedijoje ir Prancūzijoje. Mokytojavo Kauno Aukštesnioje Sodininkystės ir Daržininkystės mokykloje. Lietuvos Moterų Tarybos atstovė daugelyje tarptautinių kongresų. Dirbo Skaučių Seserijoje.

FELICIJA POVICKAITĖ BORTKEVIČIENĖ (1873-1945)

Viena žymiausių mūsų visuomenininkių, tvirto būdo, kurio nepalaužė net kalėjimai. Spaudos draudimo metu rašė straipsnius į „Varpą“ ir kitą slaptai leidžiamą spaudą, drąsiai ją platino. Globojo kalinius. Kartu su G. Petkevičaitė 1906 m. suorganizavo moksleiviams šelpti draugiją „Žiburėlj!“, Pirmojo pasaulinio karo metu šelpė po Rusiją išblaškytus lietuvius karo tremtinius. Grįžusi Vilnių, rūpinosi spaudos leidimu, įkūrė „Varpo“ bendrovę, buvo ilgametė „Lietuvos Žinių“ redaktorė ir kitų laikraščių bendradarbė. 1919-1939 m. buvo Moterų Globos, Valstiečių Liaudininkų partijos ir Steigiamojo Seimo narė. 1919 m. buvo bolševikų ir vėliau savųjų kalinama už tvirtą savo pažiūrų gynimą.

ADELĖ NEZABITAUSKAITĖ GALAUNIENĖ (1897-1962)

Dainininkė, baigusi Maskvos konservatoriją. Grįžusi į Lietuvą, dalyvavo visuomenės veikloje, suorganizavo muzikos sekciją prie Meno Kūrėjų draugijos. 1920 m. atliko Violetos rolę pirmajame Kauno Operos pastatyme. Tobulino balsą Paryžiuje, rašė operų recenzijas, dėstė muziką Kauno gimnazijoje.

ONA RYMAITĖ (1900-1950)

Aktorė, dirbo Valstybės teatre. 1926 m. įkūrė privatų Mūsų Teatrą. Čia stengėsi statyti tik lietuvių autorių kūrinis, pati juos režisavo. Studijavo Vokietijoje, Prancūzijoje. Teatro entuziastė, sukūrusi apie 200 vaidmenų. Pasižymėjo Krėvės „Šarūno“ pastatyme. Žadino teatro meilę jaunimo tarpe.

VINCĖ JONUŠKAITĖ ZAUNIENĖ-LESKAITIENĖ (1902-)

Iškilioji operos ir koncertų dainininkė. Studijuodama Berlyne ir koncertuodama Milane, Romoje ir kitur, atkreipė kritikų dėmesį į lietuvių dainų grožį. Dainuodama Kauno Operoje pagrindinius vaidmenis, pasižymėjo ne tik geru balsu, bet ir subtilia vaidyba. Dainavo Talino, Rygos, Prahos, Paryžiaus ir kt. operose. Ruošė kamerinius koncertus Lietuvoje ir užsienyje. Nuo jaunystės uoli visuomenininkė, ateitininkų, moterų organizacijų narė. Būdama Užsienio Reikalų ministro žmona, išnaudojo visas progas supažindinti kitataučius su Lietuvos problemomis, jos kultūra, propagavo ir interpretavo lietuvių liaudies dainas. Niujorke įsijungė į tarptautinę Moterų Klubų Federaciją ir yra jos Garbės pirmininkė. Taip pat yra Studenčių Skaučių draugovės Garbės narė.

VLADISLAVA POLOVINSKAITĖ GRIGAITIENĖ (1890-1961)

Operos dainininkė. Baigusi Petrapilio konservatoriją, profesoriavo Vitebsko konservatorijoje, dainavo Kauno operoje, dėstė Muzikos Mokykloje. Pirmoji Kauno Filharmonijos pirmininkė ir Birutiečių draugijos steigėja. Daug žymių Lietuvos dainininkų buvo Grigaitienės mokiniai.

MARIJA NEMEIKŠAITĖ (1886-1970)

Mokytoja, priešmokyklinio auklėjimo pionierė Lietuvoje. Baigusi Berlyne Froebelio sistemos institutą, buvo Lietuvos Vaiko draugijos sumanytoja ir jos pirmininkė. Visuomenės remiama, įkūrė 116 vaikų darželių. Ruošė darželio auklėtojų kursus, pedagogines paskaitas, radijo valandėles vaikams, auklėjimo patarimų punktus tėvams. Redagavo žurnalą „Motina ir vaikas“. Dalyvavo daugelyje pedagoginių kongresų užsienyje. Okupantams ją pašalinus iš darbo, visas jėgas atidavė Savitarpinės Pagalbos veiklai: kalinių, grįžtančių iš Sibiro tremtinių, karo aukų globai.

MORTA ZAUNIŪTĖ (1876-1945)

Visuomenininkė, Mažosios Lietuvos patriotė, drąsi ir sumani knygnešė. Rinko kaimuose eksponatus 1900 m. lietuvių paviljonui Pasaulinėje parodoje Paryžiuje. Palaikė ryšius su Lietuvos tautinio atgimimo veikėjais, globojo caro žandarų persekiojamus, padėjo jiems emigruoti į Ameriką. Hitlerininkams pradėjus persekioti lietuvius Tilžėje, persikėlė į Klaipėdą. Rusams įsiveržus, žuvo neišaiškintomis aplinkybėmis. Buvo Lietuvos Užsienio Reikalų ministro Dovo Zauniaus sesuo.

ONA ŠIMAITĖ (1895-1970)

Visuomenės veikėja, bibliotekininkė. Pirmojo pasaulinio karo metu įsigijo Maskvoje

defektuotų vaikų auklėtojos specialybę. 1938-1940 m. dirbo Kauno ir vėliau Vilniaus universiteto bibliotekose, rėmė politinius kalinius. Vokiečių okupacijos metu, nepaisydama pavojaus, telkė paramą Vilniaus žydams, organizavo bėgimus iš geto, globojo besislapstančius. 1944 m. vokiečių suimta ir pasmerkta mirti, bet nuosprendžio neįvykdžius, ištremta į Dachau, paskui į koncentracijos stovyklą Prancūzijoje. Pasibaigus karui, gyveno Paryžiuje ir Izraelyje, kur ją pakvietė dėkingi žydai. Iš Paryžiaus siuntė Lietuvą duomenis apie J. Baltrušaičio ir M. K. Čiurlionio kūrybą ir biografiją.

SOFIJA KYMANTAITĖ ČIURLIONIENĖ (1885-1958)

Viena žymiausių visuomenininkių, rašytoja, mokytoja, dailininko M. K. Čiurlionio žmona. Studijavo Krokuvos universitete. 1905 m. dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime ir 1907 m. pirmajame Lietuvos Moterų suvažiavime Kaune. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, įsijungė į visuomenės bei kultūros darbą: skaitė paskaitas kariams fronte, rašė scenai vaizdelius, apysakas. Nuo 1925 m. buvo lietuvių kalbos lektorė Kauno unte. Aktyviai dalyvavo motinoms ir vaikams globoti ir kt. moterų organizacijose. Nuo 1930 m. buvo Lietuvos delegacijoje prie Tautų Sąjungos socialinės globos komisijos narė. Mokėdama lenkų, rusų, prancūzų ir vokiečių kalbas, šauniai atstovavo Lietuvai. Šveicarijoje susipažino su įtakingu prancūzų rašytoju humanistu Romain Rollandu ir sudomino jį Čiurlionio kūryba. Užmezgė ryšius su „Tarptautine mergaičių bičiulių sąjunga“ ir įkūrė jos skyrių Lietuvoje. Tos organizacijos tikslas: apsaugoti jaunas mergaites nuo išnaudojimo ir moralinio pakrikimo. Organizacijos narės budėdavo miestų geležinkelio stotyse ir globojo ypač jaunas vienišas kaimietes, atvykstančias į miestus darbo ieškoti. 1930-1936 m. Čiurlionienė buvo Lietuvos skaučių vadė. Pasižymėjo kaip auklėtoja, lietuvių papročių bei tautodailės puoselėtoja bei Vakarų kultūros skleidėja.

Kaip rašytoja Čiurlionienė pradėjo reikštis poezijoje. Vėliau kūrė prozos bei scenos veikalus: „Šventmarė“, „Pinigėliai“, „Aušros Sūnūs“, „Dvylika brolių juodvarniais laksčiusių“ ir kt. Išvertė daug pasaulinės literatūros klasikų į lietuvių kalbą (Moljero komedijas, kartu su prof. Šilkarskiu ir J. Talmantu Homero „Ilijadą“ ir kt.).

Kaune per keliolika metų garsėjo Čiurlionienės literatūriniai šeštadieniai. Jos būte susirinkdavo rašytojai, kalbininkai, literatūros kritikai ir jaukioje nuotaikoje aptardavo literatūros, lietuvių kalbos, rašybos, stilistikos, ypač vertimo meno problemas.

JUOZĖ AUGUSTAITYTĖ VAIČIŪNIENĖ (1895-1974)

Poetė, mokytoja, visuomenininkė, LSS Vyr. Skautininkė. Gimė Suvalkijoje. Aukštesnįjį mokslą baigė Petrapilyje ir Kaune. Ilgus metus mokytojavo Marijampolėje, Vilniuje ir Kaune, o po II-jo pasaulinio karo, įvairiose išėvių stovyklose. Eilėraščius pradėjo rašyti jaunystėje. Plačiai bendradarbiavo nepriklausomos Lietuvos ir JAV-bių lietuvių spaudoje. Poezijos rinkiniai: „Su baltu nuometu“, „Skeveldros“, „Žvaigždėtos naktys“, „Ant aukuro laiptų“ ir „Rūpestis“.

J. Vaičiūnienės kūryba pasižymi didele meile Lietuvai ir rūpesčiu lietuviais. Poetė tvirtai tikėjo, kad tik išlaikę savo kalbą ir kultūrą išliksime lietuviais. Šį įsitikinimą jį skelbė savo poezijoje ir publicistikoje.

J. Vaičiūnienė išvystė šakotą veiklą ir kaip pedagogė, ir kaip visuomenininkė bei aktyvi LSS narė. Tačiau didžiausi jos nuopelnai yra tautinių šokių atkūrimas. Ji buvo viena iš tų asmenų, kurie suprato liaudies meno vertę. Su entuziazmu ir didele energija pradėjo liaudies

šokius rinkti, užrašyti, apipavidalinti ir stilizuoti. Jos iniciatyva tautiniai šokiai buvo įvesti kaip dėstomasis dalykas į Lietuvos mokyklas. J. Vaičiūnienė buvo viena iš tautinių šokių švenčių iniciatorių.

Ir senatvės sulaukusi, gyvendama JAV-se, nenustojo rūpintis tautinių šokių kultūra ir kultyvavimu, tuo reikalu rašydama straipsnius spaudoje. Tautinių šokių raidą Lietuvoje ji aprašė knygoje „Tautinių šokių švenčių keliais“.

Juozė Augustaitytė Vaičiūnienė buvo tiesaus žodžio, be kompromisų, didelės energijos idealistė, savo ilgą gyvenimą pašventusi lietuviybės puoselėjimui.

EMILIJA PLATERYTĖ (1806-1831)

1831 m. sukilimo dalyvė, pačios suorganizuoto būrio vadė. Zarasuose įrašė į miesto knygas sukilimo aktą. Su savo būriu bandė užimti Daugpilį. Kovėse kitose sukilimo kautynėse. Emilijos Platerytės žygiai ir narsumas plačiai aprašyti grožinėj literatūroj net ir kitomis kalbomis.

LIUDVIKA MALINAUSKAITĖ ŠLIŪPIENĖ, EGLĖ (1864-1928)

Poetė, rašytoja, visuomenininkė. Vienintelė moteris rašiusi „Aušroje“ eilėraščius ir straipsnius.

Šliūpams emigravus į JAV, ji padėjo vyrui leisti lietuviškus laikraščius; rašė eilėraščius, apysakas, dramas; švietė ir globojo skurstančius tautiečius svetimame krašte. Vėliau aktyviai prisidėjo prie atstatomos Lietuvos kūrimo. Grįžo Lietuvon.

MARCELĖ KUBILIŪTĖ (1898-?)

Prieš I pas. karą mokėsi Vilniaus gimnazijoje ir jau tada aktyviai dalyvavo ateitininkų veikloje, buvo studentų skaučių rėmėja. Studijavo Kauno universitete humanitarinius mokslus. 1925-40 m. tarnavo Užsienio Reikalų ministerijoj. Veikė Vilniui vaduoti sąjungoje, slapta gabendavo stambias pinigų sumas Vilniaus krašto lietuvių remti. Viena iš trijų moterų nepr. Lietuvoje apdovanota aukščiausiu ordinu — Vyčio kryžium su kardais. Liko okupuotoje Lietuvoje, mirties data ir vieta nežinoma.

JOHANNA TAMOŠAUSKAITĖ ŽELVIENĖ BALTRUŠAITIENĖ (1873-1950)

Gydytoja ir visuomenininkė, pirmoji Amerikoje gimusi lietuvaite profesionalė. Daugelio kultūrinių organizacijų pradininkė ir narė. Viena pirmųjų iniciatorių įrengti lietuvių paviljoną Paryžiaus parodoje 1900 m. ir lietuvių kambarį Pitsburgo universitete. Organizavo lietuvių berniukų ir mergaičių skautų būrelius. Plačiai dalyvavo JAV lietuvių išėivių spaudoje, atstovavo JAV lietuviams pasauliniame lietuvių kongrese Kaune 1935 m.

MARIJA GALINSKAITĖ ŽOLPIENĖ (1899-1980)

Karšta lietuvių patriotė, energinga visuomenininkė savamokslė, gimusi ir užaugusi Čikagoje. Jai rūpėjo tautiečių švietimas, ypač jaunimo lietuviybė. Ilgametė pirmininkė arba išdininkė „Apšvietoje“ ir „Žiburėly“. Jaunimo ratelių organizatorė, aktyvi SLA ir kt. organizacijų narė, pagarsėjusi aktorė ir režisierė. Jos sumanymu ir rūpesčiu viena Čikagos gatvė pavadinta

„Lituanica Avenue”. Po II pas. karo dalyvavo Alte, telkė lėšas siuntiniams į Europą ir iš savo bei vyro kuklių išteklių sušelpė ne vieną naują lietuvių tremtinį.

SOFIJA LAURINAVIČIŪTĖ BARKIENĖ (1890-1961)

Atvyko į Ameriką, būdama 13 m., ir čia baigė vidurinį mokslą. Studijavo Kolumbijos muzikos mokykloje ir Lewis prekybos institute. Energinga organizatorė, visuomenininkė. 1932 m. įkūrė Sophie Barcus radijo valandėlę Čikagoje ir ją ištvėringai vedė 29 metus. Ruošė renginius su koncertinėmis programomis, įjungdama jaunimą. Jos darbą sėkmingai tęsia duktė Aldona.

PETRONELĖ (NORA) PRINCEVIČIŪTĖ GUGIENĖ (1892-1966)

Plataus masto visuomenininkė ir dainininkė. 1893 m. su tėvais atvyko į JAV. Mokėsi muzikos, baigė aukš. komercijos mokyklą, studijavo dainavimą ir vaidybą. Dalyvavo Birutės ir kt. choruose. Su Miku Petrausku koncertavo lietuvių kolonijose, dirbo „Naujienose”, dalyvavo daugely kultūros bei šalpos organizacijų. Nuo 1944 m. iki mirties buvo Balso sekretorė, savo vyro, advokato K. Gugio, bendradarbė. Pasižymėjo kaip mecenatė, remdama gabų mokslus einantį jaunimą.

KAZIMIERA KAUPAITĖ — MOTINA MARIJA (1880-1940)

Vienuolė, šv. Kazimiero seserų kongregacijos įsteigėja ir vyresnioji. Atvykusi į JAV, pasišventė religiniam gyvenimui. Tuo metu nei caro valdomoje Lietuvoje, nei JAV nebuvo lietuvių vienuolių. K. Kaupaitė planavo turėti savą kongregaciją ir mokyti lietuvių emigrantų vaikus lietuviškai. Po įvairių kliūčių, kun. A. Staniukynui padedant, buvo įsteigta šv. Kazimiero kongregacija. Pirmoji vienuolė — K. Kaupaitė, priėmusi Marijos vardą ir davusi įžadus 1907 m. K. Kaupaitė 1920 m. grįžo į Lietuvą ir suorganizavo kazimieriečių vienuolyną Pažaislyje. Atidarė 29 pradžios mokyklas, tris aukštesniašias mokyklas, dvi ligonines. Už nuopelnus lietuvybei Motina Marija nepriklausomos Lietuvos vyriausybės buvo apdovanota Gedimino ordinu.

Kazimieriečių vienuolynas ir veiklos bazė yra Čikaga. Čia vienuolės administruoja dvi ligonines, Marijos aukštesniąją mokyklą ir mokytojauja daugelyje lietuviškų parapijų Čikagoje ir kituose miestuose.

NIJOLĖ SADŪNAITĖ (g. 1938 m.)

Nijolė Sadūnaitė, kovotoja už religijos laisvę ir žmogaus teises rusų pavergtoje Lietuvoje, yra viena iš daugelio idealistų, išėjusių į atvirą kovą su komunistiniu režimu. Ji simbolizuoja jų visų pastangas ir besąlyginį pasišventimą, ginant savo įsitikinimus.

N. Sadūnaitė augo labai religingoje šeimoje ir anksti patyrė sovietų valdžios vedamą antireliginę propagandą bei tikinčiųjų diskriminaciją. Nežiūrint gresiančių nemalonumų, Nijolė visada drąsiai išpažindavo savo tikėjimą.

1972 m. Lietuvoje buvo slapta pradėta leisti „Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika” (neoficialus faktų rinkinys, skelbiąs sovietinės valdžios nusižengimus prieš religijos laisvę). Nijolė Sadūnaitė įsijungė į jos perrašytojų ir platintojų būrį. Už tai 1974 m. buvo areštuota ir nuteista trejiems metams sunkiųjų darbų kalėjimo ir trejiems metams ištrėmimo.

N. Sadūnaitė pasižymi didele drąsa. Nežiūrint arešto, grasinimų psichiatrine ligonine,

kalėjimo ir ištrėmimo, ji neišsižada savo įsitikinimų. Nijolės apsigynimo kalba sovietiniame Vilniaus teisme yra šviesaus idealizmo, gilaus krikščioniškumo ir nepalaužiamos kovos už žmogaus teises pavyzdys:

„Esu teisiamą, nes myliu žmones ir trokštu tiesos ... Turime pasmerkti blogį, bet mylėti žmogų, nors ir blogą. O tai galime išmokti Jėzaus Kristaus mokykloje ...” (ištrauka, 1975.VI.16, Vilnius, „LKB Kronika“ Nr. 17) Per „LKB Kroniką” Nijolės teismo eiga ir jos kalba pasiekė laisvąjį pasaulį ir buvo išversta į svetimas kalbas. Nijolė bausmę atliko Sibire. Jos draša stebėdamiesi, jos ištikimybę gerbdami, Nijolę šelpia, apie ją ir jai rašo ne tik lietuviai, bet ir svetimtaučiai.

